

MAŁGORZATA ANDRON
konserwator dzieł sztuki
Pracownia Konserwatorska GALERIA

Konserwacja nagrobka Józefa Bieżańskiego z cmentarza parafialnego w Ostrożanach

Słowa kluczowe: konserwacja, nagrobek, Józef Bieżański, Ostrożany
Key words: conservation, tomb, Józef Bieżański, Ostrożany

Na cmentarzu parafialnym w Ostrożanach, gm. Drohiczyn znajdują się dwa nagrobki wpisane do rejestru zabytków. Jednym z nich jest nagrobek Józefa Bieżańskiego, który powstał w 1848 r. w pracowni rzeźbiarza Jakuba Tatarkiewicza, czołowego przedstawiciela klasycyzmu w Polsce. Inskrypcja na przedniej ścianie steli głosi, że postawiono go dla Bieżańskiego staraniem Jana Nepomucena Bieżańskiego i Stefana Ciecierskiego, na ścianie tylnej, że złożono tu też tymczasowo zwłoki Anieli z Wodzińskich Grzybowskiej, babki Stefana Ciecierskiego. Bieżański był ochmistrem i wieloletnim przyjacielem Ciecierskiego, przedstawiciela szlacheckiej rodziny piastującej najwyższe urzędy podlaskie, zwłaszcza ziemi drohickiej i mielnickiej. Ciecierscy byli mecenasami sztuki, dbali o rozwój gospodarczy kraju.

W 1972 r. Stanisław Augustynowicz-Ciecierski z Krakowa przekazał do zbiorów Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu znaczącą część rodowych dokumentów należących do rodziny Ciecierskich z Bacik Średnich. Wśród dokumentów, noszących dziś nazwę Archiwum Augustynowiczów-Ciecierskich z Bacik, znajduje się rękopiśmienna umowa zawarta w 1848 r. pomiędzy Ciecierskim i Bieżańskim, malarzem z Krakowa a Tatarkiewiczem o wykonanie nagrobka dla Bieżańskiego. Na stronie siódmej wspomnianej umowy znajduje się rysunek nagrobka wykonany ołówkiem przez samego Tatarkiewicza oraz jego odręczny podpis: Jakub Tatarkiewicz Prof. Rzeźby¹.

Nagrobek w całości wykonany jest z piaskowca kunowskiego w formie steli z narożami ujętymi w pilastry, ustawionej na płycie i cokole, zwieńczonej urną przykrytą draperią. Stela osadzona jest na gładkim, prostopadłościennym cokole zwężającym się w górnej partii w formie półwałków i ornamentu roślinnego oraz płytowej, szfrowanej podstawie o żłobkowanych ścianach bocznych. Na frontowej i tylnej ścianie steli inskrypcje wykute na płycinach zamkniętych górą profilowanym łukiem półokrągłym i ujęte wokół opaską z ornamentem, na ścianach bocznych wypukły krzyż. Narożne pilastry zwieńczone głowicami, na których uskrzydłone głowy aniołów z twarzami zwróconymi ku górze. Na frontowej ścianie steli inskrypcja:

D.O.M.
 Ś.p. Józefowi
 BIEŻAŃSKIEMU
 ur. d. 3 Mai: 1796. zm. 17 Wrz. 1846.
 Przywiązany (...) JAN NEP:
 BIZAŃSKI i wdzięczny za
 pielęgnowanie pierwszego
 JEGO dzieciństwa i później-
 szą stałą przyjaźń
 STEFAN CIECIERSKI
 ten Pomnik wystawili
 w Ro: 1848.

Powyżej inskrypcji herb: w polu inicjały J.B. z koroną oraz trzema piórami w klejnocie z labrami. Z tyłu pomnika umieszczono dodatkową inskrypcję dotyczącą czasowego złożenia w grobie zwłok śp. Anieli z Wodzińskich Grzybowskiej, babki Stefana Ciecierskiego.

„TU TAKŻE/ SĄ TYMCZASOWIE
 ZŁOŻONE/ ZWŁOKI Ś.P./ ANIELI Z WO-
 DZIŃSKICH/ GRZYBOWSKIEJ/ URO. D.
 2. SIERP. 1763./ ZM. D.: LUTE. 1828.”

1. Rysunek nagrobka wykonany przez Jakuba Tatarkiewicza w 1848 r. – Archiwum Augustynowiczów-Ciecierskich z Bacik. Zbiory archiwalne Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu
 The drawing of the tombstone by Jakub Tatarkiewicz in 1848 – the Augustynowicz-Ciecierskis of Baciki's archive. Ciechanowice Museum of Agriculture archival collections

Nagrobek zwieńczony profilowanym gzymsem z elementami ornamentálnymi, na którym na dwustopniowej, schodkowej podstawie posadowiona jest urna przykryta draperią. Nagrobek usytuowany na ceglanej, szerokiej podbudowie o wymiarach $2,5 \times 1,5$ m, pod którą znajduje się komora grobowa.

Przed podjęciem prac konserwatorskich stan zabytku był zły. Z powodu destrukcji ceglanej podbudowy nagrobek był wyraźnie przechylony. Przechylenie w lewą stronę spowodowane było rozluźnieniem i destrukcją ceglanej podbudowy. Cegły były rozkruszone i osłabione, miejscami wykruszyły się całkowicie.

Na powierzchni kamienia uformowały się miejscowo ciemne nawarstwienia pochodzenia organicznego i nieorganicznego. Tworzyły one warstwy trwale związane z kamieniem dające efekt zaplamień o różnych odcieniach oraz czarnej, zwartej skorupy, pod którą zachodziły procesy destrukcyjne. Nawarstwieniami pokryte były głównie górne partie nagrobka, cokół i wystające lub rozrzeźbione elementy, np. gzymсы, gdzie tworzyły się nacieki typowe dla nawarstwień gipsowych.

Na stan zachowania obiektów kamiennych wpływ mają indywidualne właściwości użytego materiału – skład mineralogiczny, struktura, parametry fizykomechaniczne, a także czas powstania obiektu (długotrwałość ekspozycji na czynniki korozyjne), orientacja względem stron świata, stopień rozczłonkowania powierzchni, sposób jej obróbki, bezpośrednie sąsiedztwo drzew i krzewów, a także przeprowadzane renowacje i naprawy. Polerowane elementy nagrobka złuszczały i rozwarstwiały się powierzchniowo, odsłaniając głębsze, osłabione warstwy kamienia. Było to wi-

2. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego przed podjęciem prac konserwatorskich. Fot. M. Andron
Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone before conservation works. Photo by M. Andron

3. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego przed podjęciem prac konserwatorskich. Fragment. Fot. M. Andron

Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone before conservation works. Fragment.
Photo by M. Andron

4. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego przed podjęciem prac konserwatorskich. Fragment. Fot. M. Andron

Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone before conservation works. Fragment.
Photo by M. Andron

5. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego przed podjęciem prac konserwatorskich. Fragment. Fot. M. Andron

Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone before conservation works. Fragment.
Photo by M. Andron

doczne szczególnie w partii płyciny z inskrypcją na tylnej ścianie steli. Destrukcja warstwy powierzchniowej, polerowanej, spowodowała, że treść inskrypcji była miejscami mało czytelna.

Części niepolerowane korodowały bardziej równomiernie, były wypłukane, przez to bardziej porowate i pokryte zbitymi warstwami mikroorganizmów – mchów i porostów lub zbitą skorupą ciemnych nawarstwień gipsowych.

Rodzaj i struktura użytego piaskowca mają także duże znaczenie dla trwałości zabytku. W przypadku nagrobka Bieżańskiego użyto drobnziarnistego piaskowca o spoiwie kwarcowym (piaskowiec kunowski), jednak ze znaczną zawartością pirytu. Piryt obniża trwałość piaskowca, ulega utlenieniu i uwodnieniu, przechodząc w tlenki lub wodorotlenki żelaza. Zawarta w pirycie siarka również się utlenia, a jej tlenki przy uwodnieniu tworzą kwas siarkowy i siarczany. Procesom tym towarzyszą naprężenia wewnętrzne w strukturze kamienia, związane ze zmianą objętości powstających utworów w stosunku do stanu wyjściowego. Utworzony przy tym limonit występuje w postaci rudych plam i wykwitów na powierzchni kamienia. Piryt może znajdować się w piaskowcu w postaci większych skupień i wtrąceń, co obserwujemy w przypadku omawianego nagrobka. Widoczne liczne rude zaplamienia i ubytki kamienia spowodowane wysadzaniem uwodnionych tlenków siarki występowały w wielu miejscach, np. na płaszczyznach inskrypcji.

Pomniki kamienne eksponowane na zewnątrz w parkach i na cmentarzach są szczególnie narażone na procesy destrukcyjne ze względu na duże zanieczyszczenie powierzchni kamiennych resztkami roślinnymi. W miejscach pozbawionych zieleni mikrobiologiczne niszczenie kamieni przebiega znacznie mniej intensywnie, ponieważ ich powierzchnie są mniej zanieczyszczone resztkami roślinnymi oraz szybciej i łatwiej obsychają, a deszcz ma doskonałe działanie obmywające. Drobnoustroje zasiedlające powierzchnie kamienne produkują znaczne ilości różnych produktów ubocz-

6. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego przed podjęciem prac konserwatorskich.

Inskrypcja. Fragment.

Fot. M. Andron

Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone before conservation works.

Inscription. Fragment.

Photo by M. Andron

nych szkodzących obiektowi kamiennemu, na którym się rozwijają. Są to przede wszystkim kwasy organiczne, które są zdolne do nadtrawiania powierzchni kamienia. Kamień traci poler, a w bardziej zaawansowanym stadium tego procesu powstają nadżerki pogłębiające się z upływem czasu. Nadżerki takie obserwować można było na powierzchni nagrobka Bieżańskiego.

Powierzchnia piaskowca w miejscach opłukiwanych przez wody opadowe była silnie wypłukana i porowata, a faktura rzeźby, np. twarze aniołków, w różnym stopniu zatarta.

Stwierdzono liczne ubytki powstałe w wyniku urazów mechanicznych – utracone narożniki gzymsów, pęknięcia kamienia oraz duży ubytek w centralnej części płyty inskrypcyjnej, który spowodowany mógł być pociskiem z broni palnej lub też powstał w wyniku wysadzenia wtrętu pirytu.

Ze względu na stan zabytku oraz jego wartość historyczną i artystyczną wskazane było podjęcie pilnych prac konserwatorskich w celu zabezpieczenia obiektu przed dalszym niszczeniem oraz przywrócenia mu wartości estetycznych.

Generalnym założeniem podejmowanych prac było przeprowadzenie pełnej konserwacji techniczno-estetycznej, w wyniku której przywrócono oryginalny wygląd nagrobka. Równocześnie zostały przeprowadzone działania naprawcze skoncentrowane przede wszystkim na przywróceniu zniszczonym elementom właściwości wytrzymałościowych. Z uwagi na konieczność wykonania niezbędnych prac wokół posadowienia nagrobka, a tym samym konieczność jego demontażu, generalne zabiegi konserwatorskie przeprowadzano w pracowni.

Ze względu na niestabilność posadowienia nagrobka i całkowitą destrukcję cegieł jego nowe posadowienie wykonano w postaci betonowej, zbrojonej płyty. Płyta przykryła istniejącą komorę grobową.

Działania konserwatorskie przy obiekcie polegały na oczyszczeniu jego powierzchni z nawarstwień i mikroorganizmów, odsoleniu i dezynfekcji, wzmocnieniu osłabionych partii kamienia, wykonaniu uzupełnień i miejscowych rekonstrukcji formy. Nie udało się ustalić treści uszkodzonego fragmentu inskrypcji

7. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego po konserwacji. Fot. M. Andron
Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone after the completion of conservation works.
 Photo by M. Andron

8. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego po konserwacji. Fragment. Fot. M. Andron
Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone after the completion of conservation works. Fragment.
 Photo by M. Andron

9. Ostrożany. Nagrobek Józefa Bieżańskiego po konserwacji. Inskrypcja. Fot. M. Andron
Ostrożany. Józef Bieżański's tombstone after the completion of conservation works. Inscription.
 Photo by M. Andron

(prawdopodobnie trzyliterowe słowo) i pozostawiono pustą przestrzeń z oznaczeniem (...). Pozostałą część inskrypcji uczytelniono.

Po związaniu betonowej podstawy zakonserwowane elementy nagrobka montowano, izolując piaskowiec od betonu. Dwuelementową podstawę nagrobka łączono oryginalnymi, oczyszczonymi kotwami w zaprawie mineralnej. Pokrywę steli i urnę osadzono na pręt z włókna szklanego. Po ustawieniu nagrobka spoinowano łączenia, a całość hydrofobizowano.

PRZYPISY

- ¹ Zbiory Archiwalne Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, <https://www.muzeumrolnictwa.pl/aktualnosci/aktualnosci-biezace/codziennik-muzealny-archiwum-augustynowiczow-ciecierskich-z-bacik> [dostęp: 30 VIII 2021].

THE CONSERVATION OF JÓZEF BIEŻAŃSKI'S TOMBSTONE FROM THE PARISH CEMETERY IN OSTOŻANY

Józef Bieżański's tomb was created in 1848 in the workshop of sculptor Jakub Tatarkiewicz, a leading representative of Polish classicism. It is located at the parish cemetery in Ostrożany, Drohiczyn district. Due to the poor condition of the monument, as well as its historical and artistic value, urgent conservation works were recommended in order to protect the object from further damage and bring back its aesthetic qualities. In 2020 a full technical-aesthetic conservation of the tomb was conducted, including cleaning its surface, desalinating and disinfecting the stone, reinforcing its structure, restoring and partially reconstructing the form. The restored tomb was returned to the Ostrożany cemetery.